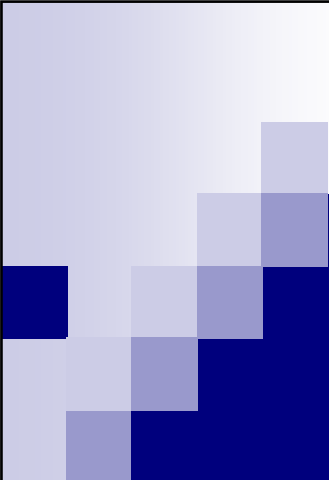




Πρόσβαση στην δικαιοσύνη και συμμετοχικά
δικαιώματα
Σύμβαση Aarhus και Ανακοίνωση
της Επιτροπής

Βίκυ Ι. Καραγεώργου
Επίκουρη Καθηγήτρια
Παντείου Πανεπιστημίου
E-mail: v_karagiorgou@panteion.gr



Εισαγωγικές παρατηρήσεις-Η εμφάνιση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων

- Οι βάσεις για την εξέλιξη των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων
- 1. Οι διοικητικές παραδόσεις για την διαφάνεια και την συμμετοχή (σκανδιναβικές χώρες)
- 2. Τα μοντέλα της ανοικτής κοινωνίας και της συμμετοχικής δημοκρατίας
- 3. Η σταδιακή ενίσχυση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο
- 4. Η εμφάνιση του μοντέλου της χρηστής διακυβέρνησης (good governance) και η σύνδεσή του με την ενίσχυση της συμμετοχής των εμπλεκόμενων και την διασφάλιση λογοδοσίας και διαφάνειας
- 5. Η σταδιακή κατοχύρωση του δικαιώματος σ' ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον στα περιβαλλοντικά ζητήματα που ενδυναμώνει την δημοκρατία

Η καθοριστική σημασία της αρχής 10 της διακήρυξης του Ρίο

- **Αρχή 10:** Τα περιβαλλοντικά ζητήματα αντιμετωπίζονται καλύτερα με τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων πολιτών, στο κατάλληλο επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, κάθε άτομο θα πρέπει να έχει την κατάλληλη πρόσβαση στην πληροφόρηση που αφορά στο περιβάλλον και βρίσκεται στα χέρια των δημόσιων αρχών, συμπεριλαμβανομένων των πληροφοριών για επικίνδυνα υλικά και δραστηριότητες στις κοινότητες τους, και θα έχει την ευκαιρία να συμμετέχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τα κράτη θα πρέπει να διευκολύνουν και να ενθαρρύνουν τη δημόσια ενημέρωση και συμμετοχή, καθιστώντας ευρέως διαθέσιμες τις σχετικές πληροφορίες. Θα πρέπει να παρέχεται επίσης αποτελεσματική πρόσβαση σε νομικές και διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένης της επανόρθωσης, και της αποκατάστασης.
- **Κατοχύρωση του μοντέλου της συμμετοχής του κοινού στα περιβαλλοντικά ζητήματα γύρω από τρεις άξονες :** α) πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία β) συμμετοχή στις σχετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και γ) πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα



Η συμβολή της αρχής 10 Διακήρυξης του Ρίο στην νομική κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο-1

- 1. Η υιοθέτηση δύο συμβατικών κειμένων σε περιφερειακό επίπεδο:
 - α) Η Σύμβαση Aarhus (1998) υπό την αιγίδα της Οικονομικής Επιτροπής των Η.Ε. για την Ευρώπη-τέθηκε σε ισχύ το 2001
 - β) Η Σύμβαση Escazu (2017) υπό την αιγίδα της Οικονομικής Επιτροπής των Η.Ε. για την Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (τέθηκε πρόσφατα σε ισχύ)
- 2. Δεν επιτεύχθηκε συμφωνία σε παγκόσμιο επίπεδο για την κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων (Global Aarhus Convention)- **Κατοχύρωση των σχετικών διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων στο υπό διαπραγμάτευση Global Pact for the environment**
- 3. Κατοχύρωση σχετικών διατάξεων αναφορικά με την υποχρέωση των ΣΜ να κατοχυρώσουν τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα στις εθνικές έννομες τάξεις σε διάφορες Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες

Η συμβολή της αρχής 10 της Διακήρυξης του Ρίο στην νομική κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο-2

- 4. Η υιοθέτηση σχετικών κατευθυντήριων γραμμών από το UNEP (Bali Guidelines, 2010) με σκοπό την κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων στις εθνικές νομοθεσίες
- 5. **Ανάπτυξη ενός εκτεταμένου πλαισίου για την κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων σε επίπεδο ΕΕ**
 - α) Οδηγία 2003/04/ΕΕ για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία
 - β) Οδηγία 2003/35 για την συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων
 - γ) Ύπαρξη μεμονωμένων διατάξεων για την συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη (άρθρο 14 της Οδηγίας-Πλαίσιο για τα ύδατα, άρθρα 12 και 13 της Οδηγίας 2004/35 για την περιβαλλοντική ευθύνη, άρθρο 23 της Οδηγίας Seveso)
 - δ) Κανονισμός 1367/2006 για την ενσωμάτωση των προβλέψεων της Σύμβασης Aarhus από τα ενωσιακά όργανα (πρόταση της Επιτροπής για την αναθεώρηση του Κανονισμού, Οκτώβριος 2020)

Η Σύμβαση Aarhus ως το πλέον προωθημένο νομικό εργαλείο για την κατοχύρωση των περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων -Γενικά Χαρακτηριστικά

- Η Σύμβαση υιοθετήθηκε από την Οικονομική Επιτροπή των Η.Ε. για την Ευρώπη (UNECE) το 1998-τέθηκε σε ισχύ το 2001
- Συνιστά το πρώτο διεθνές νομικό εργαλείο που κατοχυρώνει τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα των πολιτών με στόχο την ενίσχυση της λογοδοσίας και της διαφάνειας στα περιβαλλοντικά ζητήματα και την προώθηση της «περιβαλλοντικής δημοκρατίας»
- Συνδέει τα κλασσικά ατομικά δικαιώματα με το περιβάλλον
- Κατοχύρωση τριών βασικών διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων :α) του δικαιώματος πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία β) του δικαιώματος συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και γ) του δικαιώματος πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα
- Επιτροπή Συμμόρφωσης με καινοτομικά χαρακτηριστικά: α) Διαφάνεια στον τρόπο λειτουργίας β) Δυνατότητα υποβολής αναφορών από πολίτες και ΜΚΟ γ) προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των μελών της Επιτροπής

Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία -1

- Πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία-Ειδική έκφανση του δικαιώματος στην πληροφόρηση
- **Σημασία της περιβαλλοντικής πληροφορίας:** α) ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας στο πεδίο της περιβαλλοντικής διοίκησης β) προϋπόθεση για την ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις τις σχετικές με το περιβάλλον και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα
- κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία μετά από αίτηση του ενδιαφερομένου (άρθρο 4 Σύμβασης Aarhus)
- **Ορισμός της περιβαλλοντικής πληροφορίας:** κάθε πληροφορία σχετική με την κατάσταση των στοιχείων του περιβάλλοντος, για παράγοντες, όπως οι ουσίες, η ενέργεια, ο θόρυβος, οι ακτινοβολίες ή τα απόβλητα, για μέτρα (πολιτικές, νομοθεσία, σχέδια και προγράμματα), που επηρεάζουν ή ενδέχεται να επηρεάσουν τα στοιχεία του περιβάλλοντος ή τους προαναφερθέντες παράγοντες, εκθέσεις για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής πληροφορίας, αναλύσεις κόστους-οφέλους και πληροφορίες για την κατάσταση της ανθρώπινης υγείας και ασφάλειας

Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία -2

- Δεν απαιτείται η **ύπαρξη ενδιαφέροντος ή εννόμου συμφέροντος** για την χορήγηση πρόσβασης στην σχετική πληροφορία
- Η πρόσβαση συνιστά τον κανόνα και η μη χορήγηση την εξαίρεση-προβλέπονται ορισμένες εξαιρέσεις
- Η δημόσια αρχή μπορεί να αρνηθεί την χορήγηση πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία στην περίπτωση που η δημοσιοποίηση θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά: **α) τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των διαδικασιών των δημοσίων αρχών β) τις διεθνείς σχέσεις, την δημόσια ασφάλεια ή την εθνική άμυνα γ) την λειτουργία της δικαιοσύνης και το δικαίωμα κάθε προσώπου για δίκαιη δίκη δ) τον εμπιστευτικό χαρακτήρα εμπορικών ή βιομηχανικών πληροφοριών, ε) τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στ) τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των προσωπικών δεδομένων**
- Υποχρέωση των κρατών να προβλέψουν διοικητική διαδικασία επανεξέτασης για την επίλυση των ζητημάτων πρόσβασης με ταχύ και οικονομικό τρόπο
- Θέσπιση θετικής υποχρέωσης των δημοσίων αρχών για την διάδοση της περιβαλλοντικής πληροφορίας

Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία -3

- Πλαίσιο σε επίπεδο ΕΕ : Οδηγία 2003/04 για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία σε επίπεδο κρατών-μελών
- Βασικά ζητήματα: α) Το κόστος χορήγησης πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία και η μορφή πρόσβασης
- β) Η διασφάλιση πρόσβασης σε μη επεξεργασμένα δεδομένα (raw data)
- γ) Ο τρόπος εφαρμογής των σχετικών εξαιρέσεων: **κατηγοριοποίηση πολλών εγγράφων ως «ευαίσθητων» ή εμπιστευτικών και ευρεία ερμηνεία των σχετικών εξαιρέσεων από τις αρμόδιες αρχές**
- δ) έλλειψη διοικητικών μηχανισμών σε πολλές χώρες οι οποίες θα συμβάλουν στην ταχεία και μη δαπανηρή επανεξέταση των σχετικών αιτήσεων σε συνδυασμό με τις μακρόχρονες δικαστικές διαδικασίες
- ε)ελλείμματα σε σχέση με την διάδοση της περιβαλλοντικής πληροφορίας από τις δημόσιες αρχές

Το δικαίωμα της συμμετοχής του κοινού-1

- Το δικαίωμα συμμετοχής αφορά τις διαδικασίες για την αδειοδότηση έργων ή δραστηριοτήτων που αναμένεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον (**άρθρο 6 της Σύμβασης Ααρχους**)
- Πρόκειται για έργα ή δραστηριότητες που σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο υπάγονται στην διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων (Οδηγία 2011/92/ΕΕ, όπως έχει τροποποιηθεί από την Οδηγία 2014/52) ή για τις οποίες απαιτείται αδειοδότηση με βάση την Οδηγία για τις βιομηχανικές εκπομπές [Οδηγία 2010/75] (όταν πρόκειται για βιομηχανικές εγκαταστάσεις υψηλής όχλησης)
- Επίσης, το δικαίωμα συμμετοχής προβλέπεται και **για σχέδια ή προγράμματα σχετικά με το περιβάλλον** (όπως π.χ. τα σχέδια που υπάγονται σε διαδικασία Στρατηγικής Εκτίμησης Επιπτώσεων), για πολιτικές σχετικές με το περιβάλλον (άρθρο 7 της Σύμβασης Aarhus), καθώς και για νομοθετικά κείμενα τα οποία μπορούν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον (άρθρο 8 της Σύμβασης Ααρχους)

Το δικαίωμα της συμμετοχής του κοινού-2

- Θέσπιση σχετικών δικαιωμάτων συμμετοχής κατ' εφαρμογή των προβλέψεων του άρθρου 6 της Σύμβασης στην Οδηγία 2011/92 (εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων), στην Οδηγία 2010/75 και στην Οδηγία 2001/42 (Στρατηγική Εκτίμηση Επιπτώσεων)
- Ποιος έχει υποχρέωση να διοργανώσει τις διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης και συμμετοχής του κοινού? Οι δημόσιες αρχές που έχουν αρμοδιότητα για την αδειοδότηση των σχετικών έργων και δραστηριοτήτων, καθώς και οι δημόσιες αρχές που εκπονούν σχέδια και προγράμματα σχετικά με το περιβάλλον- Ευρεία έννοια των δημοσίων αρχών
- Ποιος έχει δικαίωμα συμμετοχής?
- Σύμφωνα με την Σύμβαση Aarhus, και τις προβλέψεις του ενωσιακού δικαίου γίνεται διάκριση μεταξύ «κοινού» και «ενδιαφερόμενου κοινού» α) Το «κοινό» (public): Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, καθώς και οι ενώσεις προσώπων σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και πρακτική
- β) Το «ενδιαφερόμενο κοινό (public concerned): Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, το οποίο θίγεται ή πρόκειται να θιγεί από το σχεδιαζόμενο έργο ή δραστηριότητα, ή έχει οποιοδήποτε συμφέρον, καθώς και οι περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν ως καταστατικό σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και πληρούν τις προϋποθέσεις της κείμενης νομοθεσίας.

Το δικαίωμα της συμμετοχής του κοινού-3

- Το «ενδιαφερόμενο κοινό» έχει ενισχυμένα δικαιώματα *ενημέρωσης, συμμετοχής και διατύπωσης απόψεων* στο πλαίσιο της διαδικασίας αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων με σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον σε σχέση με το «κοινό». Τα εν λόγω ενισχυμένα διαδικαστικά δικαιώματα συμμετοχής αντιστοιχούν και σε δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη κατά των πράξεων που εκδίδονται στο πλαίσιο των εν λόγω διαδικασιών
- Ο βασικός κανόνας που διέπει την συμμετοχή του κοινού : **Η συμμετοχή του κοινού θα πρέπει να λαμβάνει χώρα σε ένα αρκετά πρώιμο στάδιο, όταν όλες οι προοπτικές είναι ανοικτές και μπορεί να διασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα της συμμετοχής**
- Επίσης, θα πρέπει να προβλέπονται επαρκή χρονικά διαστήματα (*reasonable timeframes*) στις διάφορες φάσεις της διαδικασίας συμμετοχής, με στόχο την διασφάλιση της επαρκούς ενημέρωσης και της δυνατότητας ουσιαστικής συμμετοχής



Το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-Εισαγωγικές παρατηρήσεις

- Το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα συνδέεται άμεσα αφενός με την κατοχύρωση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας στην πλειονότητα των εθνικών Συνταγμάτων μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο και αφετέρου με την κατοχύρωση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα σε διάφορες περιφερειακές συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ, Διαμερικανική Σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων)
- Η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στην δικαιοσύνη είναι απαραίτητη για την διασφάλιση των άλλων δύο διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων
- Αφορά κυρίως την δυνατότητα των πολιτών για την πρόσβαση στα εθνικά δικαστήρια για παραβιάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας

Εξαιρετικά περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε υπερεθνικό επίπεδο- Ουσιαστικά η μόνη δυνατότητα συνίσταται στην πρόσβαση στα περιφερειακά δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-Οι προβλέψεις της Σύμβασης Aarhus-1

- **Άρθρο 9 της Σύμβασης Aarhus**
- Δυνατότητα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα για τρεις βασικές κατηγορίες περιπτώσεων
- α) Ολική ή μερική άρνηση ή μη ορθή αντιμετώπιση του σχετικού αιτήματος πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία (άρθρο 9 παρ. 1)
- β) Παραβίαση του δικαιώματος συμμετοχής, αλλά και δυνατότητα προσβολής των σχετικών πράξεων ή παραλείψεων για την αδειοδότηση έργων ή δραστηριοτήτων που υπόκεινται στην διαδικασία της συμμετοχής του κοινού για λόγους ουσιαστικής και διαδικαστικής νομιμότητας (έργα και δραστηριότητες που υπάγονται στην διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αδειοδότηση οχλουσών βιομηχανικών εγκαταστάσεων) (άρθρο 9 παρ. 2)
- γ) Παραβίαση της νομοθεσίας σχετικής με το περιβάλλον (public law suit) (άρθρο 9 παρ.3)



Το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-Οι προβλέψεις της Σύμβασης Aarhus-2

- **Οι προβλέψεις σχετικά με τα ένδικα βοηθήματα και τις διαδικασίες ελέγχου (άρθρο 9 παρ.4)**
- Η θέσπιση κατάλληλων και αποτελεσματικών ενδίκων βοηθημάτων, συμπεριλαμβανομένης και της προσωρινής δικαστικής προστασίας
- Η ιδιαίτερη σημασία της προσωρινής δικαστικής προστασίας στις περιβαλλοντικές διαφορές
- Η θέσπιση εγγυήσεων για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των σχετικών ενδίκων διαδικασιών, οι οποίες αφορούν τον δίκαιο, ευθύδικο (ορθόνομο) και έγκαιρο χαρακτήρα τους
- Η εγγύηση του μη απαγορευτικού κόστους των σχετικών διαδικασιών
- Η θέσπιση καταλλήλων μηχανισμών για παροχή νομικής βοήθειας ως προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος

Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην ενωσιακή έννομη τάξη υπό την επιρροή της Σύμβασης Aarhus-Εισαγωγικές παρατηρήσεις

- Η ΕΕ έχει προσχωρήσει στην Σύμβαση Aarhus με σχετική απόφαση του Συμβουλίου (Απόφαση 2005/370)
- Σύμφωνα με το άρθρο 216 ΣΛΕΕ η Σύμβαση Aarhus αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ενωσιακής έννομης τάξης και συνιστά «μεικτή συμφωνία» υπό την έννοια ότι δεσμεύονται από αυτή τόσο τα κράτη-μέλη όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση
- Στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας του για την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, το ΔΕΕ έχει την δικαιοδοσία να αποφαινεται για την ερμηνεία των διατάξεων της Σύμβασης Aarhus στο βαθμό που η ΕΕ έχει ενσωματώσει τις προβλέψεις της
- Α. Η πρόσβαση ενώπιον των ενωσιακών δικαστηρίων για πράξεις ή παραλείψεις των ενωσιακών οργάνων-Η περιορισμένη επιρροή της Σύμβασης
- Κρίσιμες διατάξεις 263 και 267 ΣΛΕΕ
- Ο Κανονισμός 1367/2006 (βρίσκεται σε διαδικασία αναθεώρησης)
- Περιορισμένη πρόσβαση-Ρήτρα Plauman (Η προϋπόθεση της ύπαρξης άμεσου και προσωπικού συνδέσμου για τους μη προνομιούχους διαδίκους)

Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην ενωσιακή έννομη τάξη υπό την επιρροή της Σύμβασης Aarhus-Η πρόσβαση ενώπιον των ενωσιακών δικαστηρίων

- -Περιοριστική ερμηνεία των προϋποθέσεων του άμεσου και προσωπικού συνδέσμου
- ΔΕΚ C-321/95P –Υπόθεση Greenpeace and Others
- Προσπάθειες για ανατροπή της εν λόγω περιοριστικής προσέγγισης μετά από προσφυγές ΜΚΟ και πολιτών, οι οποίες δεν έχουν στεφθεί με επιτυχία
- T-600/15 Υπόθεση Pesticide network action Europe (άμεσος σύνδεσμος και επίκληση στον Χάρτη)-
- T-330/18, Υπόθεση Carvalho και λοιποί κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (Climate Case) (προσωπικός σύνδεσμος και επίκληση διατάξεων του Χάρτη για την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων)
- (Διάταξη της 8^{ης} Μαΐου 2019)- Έχει ασκηθεί προσφυγή αναίρεσης κατά της Διάταξης του Δικαστηρίου (C-565/19)

Η υπόθεση T-600/15 αφορούσε την έγκριση υπό ορισμένους όρους, της δραστικής ουσίας sulfoxaflor ως συστατικού φυτοπροστατευτικών προϊόντων βάσει του κανονισμού 1107/2009 .

Η υπόθεση Carvalho και λοιποί αφορούσε την προσφυγή που κατέθεσαν οικογένειες με παιδιά που ζουν σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης (ακτές της γερμανικής βόρειας θάλασσας, στην περιοχή των Άλπεων, στην Νότια Γαλλία και στην νότια Πορτογαλία), αλλά και εκτός Ευρώπης (στα νησιά Φίτζι και στην Βόρεια Κένυα) ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Με την εν λόγω προσφυγή ζητούσαν την ακύρωση τριών νομικών πράξεων της Ένωσης που αφορούν τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής στο πλαίσιο της Συμφωνίας των Παρισίων από την πλευρά της Ένωσης με βασικό επιχείρημα ότι η επιδιωκόμενη με τις εν λόγω πράξεις μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου παραβιάζει μια σειρά από θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία κατοχυρώνονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην ζωή και την υγεία, το δικαίωμα των παιδιών στην προστασία της ζωής και της υγείας τους, το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και το δικαίωμα στην ίση μεταχείριση

Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην ενωσιακή έννομη τάξη υπό την επιρροή της Σύμβασης Aarhus- Η πρόσβαση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων-1

- Σχετικές προβλέψεις για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες αποτελούν ενσωμάτωση των προβλέψεων της Σύμβασης Aarhus εμπεριέχονται στις ακόλουθες Οδηγίες :α) Οδηγία για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (άρθρο 11 της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ, όπως έχει τροποποιηθεί)β)Οδηγία 2010/75 για τις βιομηχανικές εκπομπές (άρθρο 25) γ)Οδηγία 2003/4 για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία (άρθρο 6) δ) Οδηγία 2012/18-SEVESO III (άρθρο 23) ε) Οδηγία 2004/35 για την περιβαλλοντική ευθύνη-άρθρο 13
- Δεν έχει θεσπιστεί μια Οδηγία, η οποία θα ενσωματώνει τις προβλέψεις του άρθρου 9 παρ.3 της Σύμβασης και θα υιοθετεί τις ελάχιστες δικονομικές προδιαγραφές για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για τις ενωσιακές προέλευσης διαφορές που δεν εμπίπτουν στο πεδίο των προαναφερθεισών Οδηγιών (αποσύρθηκε η πρόταση της Επιτροπής)

Οι προβλέψεις για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη στο άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ, στο άρθρο 25 της Οδηγίας για τις βιομηχανικές εκπομπές και στο άρθρο 23 της Οδηγίας SEVESO II αποτελούν ενσωμάτωση του άρθρου 9 παρ.2 της Σύμβασης Aarhus, ενώ η πρόβλεψη του άρθρου 13 της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη αποτελεί μερική ενσωμάτωση του άρθρου 9 παρ.3 της Σύμβασης.

Τέλος, η πρόβλεψη του άρθρου 6 της Οδηγίας 2003/4 αποτελεί ενσωμάτωση του άρθρου 9 παρ.1 της Σύμβασης Aarhus.



Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην ενωσιακή έννομη τάξη υπό την επιρροή της Σύμβασης Aarhus-Η πρόσβαση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων-2

- **Η μη αναγνώριση άμεσου αποτελέσματος στην διάταξη του άρθρου 9 παρ.3 της Σύμβασης -Απόφαση του ΔΕΕ στην Υπόθεση Slovak Brown Bear (C-240/09)**
- Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι έχει δικαιοδοσία να εξετάσει το εάν η διάταξη του άρθρου 9 παρ.3 έχει άμεσο αποτέλεσμα, καθόσον παρόλο που η Ένωση δεν έχει υιοθετήσει νομοθετικά μέτρα για την ενσωμάτωση της συγκεκριμένης πρόβλεψης στην ενωσιακή έννομη τάξη, το υπό κρίση ζήτημα (η προστασία της φαιάς αρκούδας) ρυθμίζεται σε σημαντικό βαθμό από την ενωσιακή νομοθεσία.
- Το ΔΕΕ δεν αναγνώρισε άμεσο αποτέλεσμα στην διάταξη του άρθρου 9 παρ.3, καθώς έκρινε ότι δεν ήταν αρκούντως σαφής και ακριβής, αλλά αντιθέτως καταλείπει σημαντικό πεδίο διακριτικής ευχέρειας στα κράτη-μέλη για την εφαρμογή της
- Υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να ερμηνεύουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες σύμφωνα με το περιεχόμενο του άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης, προκειμένου να διασφαλιστεί ευρεία πρόσβαση στην δικαιοσύνη

Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην ενωσιακή έννομη τάξη υπό την επιρροή της Σύμβασης Aarhus και οι συναφείς διατάξεις του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου για την πρόσβαση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων

- Οι σχετικές προβλέψεις του ενωσιακού δικαίου για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα και η ενσωμάτωσή τους στο εθνικό δίκαιο θα πρέπει να εφαρμόζονται συνδυαστικά με τις ακόλουθες διατάξεις του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου για την δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο:
- α) **άρθρο 19ΣΕΕ**: Υποχρέωση των κρατών-μελών να θεσπίζουν ένδικα βοηθήματα κατάλληλα να διασφαλίσουν την αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που ρυθμίζονται από το δίκαιο της ΕΕ β) **άρθρο 47 ΧΘΔ**: κατοχύρωση του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο περιλαμβάνει τα ακόλουθα επιμέρους δικαιώματα: α) δικαίωμα σε δίκαιη δίκη β) δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ή άλλως δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα γ) δικαίωμα σε παροχή νομικής βοήθειας
- Κρίσιμα ζητήματα :α) **σχέση μεταξύ της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών-μελών και εναρμόνισης με τις ενωσιακές ρυθμίσεις (minimum harmonization)** β) **ειλικρινής συνεργασία μεταξύ ενωσιακών και εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων (άρθρο 267 ΣΛΕΕ)**

Η πρόσβαση στην δικαιοσύνη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για περιβαλλοντικά ζητήματα- Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων

- Τα εθνικά δικαστήρια διαδραματίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της ενωσιακής προέλευσης περιβαλλοντικής νομοθεσίας, καθώς ελέγχουν την νομιμότητα των πράξεων και των παραλείψεων, οι οποίες έχουν ως νομική βάση την νομοθεσία αυτή.
- Στο πλαίσιο δε του συστήματος ένδικης προστασίας της ενωσιακής έννομης τάξης, τα εθνικά δικαστήρια έχουν στην αρμοδιότητά τους να εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης ως αποκεντρωμένα «ενωσιακά δικαστήρια» και ως εκ τούτου έχουν την κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δυνατότητα ή ακόμη και την υποχρέωση υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων (ΔΕΕ Γνωμοδότηση 1/2009, σκέψη 80).
- **Διάλογος μεταξύ ενωσιακών και εθνικών δικαστών-ειλικρινής συνεργασία**
- **Αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας**
- Περιορισμοί στην εν λόγω αρχή: α) οι νομολογιακά διαμορφωθείσες αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (REWE principles) β) οι θετικού περιεχομένου υποχρεώσεις, οι οποίες απορρέουν από το άρθρο 47 ΧΘΔ σε συνδυασμό 19 ΣΕΕ



Η Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα

- Η Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα συνιστά **ένα μη νομικά δεσμευτικό και ερμηνευτικού χαρακτήρα κείμενο**, το οποίο εξειδικεύει την σχετική νομολογία του ΔΕΕ για τις επιμέρους πτυχές πρόσβασης στην δικαιοσύνη, προκειμένου να παράσχει κατευθύνσεις στα εθνικά δικαστήρια (Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ C275/01, 18.8.2017)
- Η Ανακοίνωση **δεν θεσπίζει νέες νομικές υποχρεώσεις, αλλά αντιθέτως αντλεί συμπεράσματα από τις γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου, καθώς και από την νομολογία του ΔΕΕ στις περιπτώσεις που τα ζητήματα δεν ρυθμίζονται από το δευτερογενές ενωσιακό δίκαιο**
- Η Ανακοίνωση καλύπτει όλες τις επιμέρους πτυχές του ζητήματος (έννομο συμφέρον, έκταση και ένταση του δικαστικού ελέγχου, αποτελεσματικά ένδικα βοηθήματα, κόστος των διαφορών)
- Το πεδίο εφαρμογής της Ανακοίνωσης αφορά τον δικαστικό έλεγχο των αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων των αρμοδίων διοικητικών αρχών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και όχι τις ένδικες διαδικασίες μεταξύ ιδιωτών (αστικής φύσης διαφορές)

Τα επιμέρους ζητήματα για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα με βάση και την προσέγγιση της Ανακοίνωσης- Οι πράξεις που είναι δεκτικές προσβολής-1

- ΔΕΚ C-77/08, Υπόθεση **Christopher Mellor**: Οι αποφάσεις των διοικητικών αρχών σε σχέση με την υπαγωγή ή μη συγκεκριμένων σχεδίων στην διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων πρέπει να αιτιολογούνται και να αποτελούν αντικείμενο δικαστικού ελέγχου
- ΔΕΕ C-411/17, Υπόθεση **Inter-Environnement Wallonie ASBL**: Συνιστούν σχέδιο κατά την έννοια της Οδηγίας ΕΠΕ οι διατάξεις νόμου που προέβλεπε στο πλαίσιο τροποποίησης υφιστάμενου νόμου τόσο την επανέναρξη της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από πυρηνικό σταθμό για διάστημα σχεδόν δέκα ετών, ο οποίος είχε παύσει να λειτουργεί, όσο και την μετάθεση της ημερομηνίας κατά δέκα έτη της απενεργοποίησης και της παύσης της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας άλλου λειτουργούντος πυρηνικού σταθμού. Ως εκ τούτου αποτελούν αντικείμενο δικαστικού ελέγχου
- ΔΕΕ C-290/15, Υπόθεση **Patrice D'Oultremont and Other** - Συνιστούν σχέδιο ή πρόγραμμα κατά την έννοια της Οδηγίας 2001/42/ΕΕ το «πλαίσιο αναφοράς» (reference framework), το οποίο εμπεριείχε συγκεκριμένες συστάσεις για την εγκατάσταση ανεμογεννητριών στην Περιφέρεια της Βαλλονίας και το οποίο συμπληρωνόταν από ένα χαρτογραφικό έγγραφο. Αρα υπόκεινται και σε δικαστικό έλεγχο.

Τα επιμέρους ζητήματα για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα με βάση και την προσέγγιση της Ανακοίνωσης- Οι πράξεις που είναι δεκτικές προσβολής-2

- ΔΕΕ C-24/19, **Υπόθεση A and Others** : Μια εγκύκλιος που εμπεριέχει κατευθύνσεις για την εγκατάσταση ανεμογεννητριών μπορεί να συνιστά *σχέδιο* κατά την έννοια της Οδηγίας 2001/42, εφόσον εκδίδεται στο πλαίσιο των εξουσιών που διαθέτουν οι Υπουργοί στο πλαίσιο του βελγικού δικαίου και επιπροσθέτως, αν και δεν θεσπίζει ή δεν τροποποιεί υφιστάμενες κανονιστικές ρυθμίσεις, παρέχει την δυνατότητα για παρεκκλίσεις από τις ισχύουσες διατάξεις. Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί τελικά επ' αυτού
- **Σχετική νομολογία του ΔΕΕ για έγκριση περιβαλλοντικής άδειας με διάταξη τυπικού νόμου:** α) ΔΕΕ συνεκδικαζόμενες Υποθέσεις C-128/09-135/09 (**Boxus and Others**) β) ΔΕΕ C-182/10, Υπόθεση **Marie-Noëlle Solvay** γ) ΔΕΕ C-348/15, Υπόθεση **Stadt Wiener Neustadt** : Δύο βασικές προϋποθέσεις για την έγκριση περιβαλλοντικής άδειας με διάταξη τυπικού νόμου αα) η νομοθετική πράξη που εγκρίνει το σχέδιο να είναι ειδική και λεπτομερής και ββ) να επιτυγχάνεται μέσω της νομοθετικής διαδικασίας ο σκοπός της Οδηγίας, γεγονός που προϋποθέτει ότι ο νομοθέτης διαθέτει επαρκείς πληροφορίες σε σχέση με το υπό έγκριση σχέδιο. Επίσης, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να ελέγχουν κατά την τήρηση της δεύτερης προϋπόθεσης το **σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοση της ειδικής νομοθετικής πράξης**, όπως είναι, μεταξύ άλλων, τα προπαρασκευαστικά έγγραφα και οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις

Στην υπόθεση *Stadt Wiener Neustadt*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 1 παρ.4 της Οδηγίας ΕΠΕ για την εξαίρεση από την συνήθη διοικητική διαδικασία, νομοθετική διάταξη του Αυστριακού Νόμου, σύμφωνα με την οποία σχεδιαζόμενο έργο ή δραστηριότητα που έχει αδειοδοτηθεί, χωρίς να έχει υποβληθεί σε διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων κατά παράβαση της σχετικής υποχρέωσης, θεωρείται ότι έχει αδειοδοτηθεί νόμιμα στην περίπτωση που έχει παρέλθει η προθεσμία για την δικαστική προσβολή της σχετικής άδειας.

Το «έννομο συμφέρον» για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα-1- Section C.2 της Ανακοίνωσης

- α) καθολική δυνατότητα προσβολής των πράξεων μερικής ή ολικής άρνησης χορήγησης πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία ή μη ορθής αντιμετώπισής τους- «ο καθένας» (άρθρο 9 παρ.1 Σύμβαση Aarhus και άρθρο 6 της Οδηγίας 2004)
- β) το δικαίωμα του «ενδιαφερόμενου κοινού» να προσφύγει στην δικαιοσύνη για να προσβάλλει αποφάσεις, πράξεις ή παραλείψεις της διοίκησης, για την έκδοση των οποίων τυγχάνουν εφαρμογής οι διαδικασίες συμμετοχής του κοινού(άρθρο 9 παρ. 2 Σύμβαση Aarhus, άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ, άρθρο 25 της Οδηγίας 2010/75, άρθρο 23 της Οδηγίας SEVESO III).
- **Η Διπλή προσέγγιση ως προς τον προσδιορισμό του «ενδιαφερόμενου κοινού» και την συνεπακόλουθη πρόσβαση στην δικαιοσύνη (άρθρο 11 Οδηγίας ΕΠΕ, άρθρο 25 της Οδηγίας για τις βιομηχανικές εκπομπές)**
- α) τα φυσικά πρόσωπα που έχουν «επαρκές συμφέρον»-συστήματα αντικειμενικής ένδικης προστασίας (γαλλικό)
β) τα φυσικά πρόσωπα, των οποίων παραβιάζεται ένα δικαίωμα, το οποίο θεμελιώνεται σε κανόνα δημοσίου δικαίου (γερμανικό, αυστριακό)

Το «έννομο συμφέρον» για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα 2- Section C.2 της Ανακοίνωσης

- Η Διπλή προσέγγιση ως προς τον προσδιορισμό του «ενδιαφερόμενου κοινού» και την συνεπακόλουθη πρόσβαση στην δικαιοσύνη (συνέχεια)
- Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, οι οποίες πληρούν τις προϋποθέσεις της εθνικής νομοθεσίας, αναγνωρίζεται **de lege** ότι έχουν επαρκές συμφέρον ή ότι παραβιάζεται ένα ατομικό δικαίωμά τους, εφόσον κάτι τέτοιο συνιστά προϋπόθεση στο εθνικό σύστημα ένδικης προστασίας –**Αναγνώριση της ιδιαίτερης συμβολής τους στην προστασία του περιβάλλοντος**
- γ) το δικαίωμα του κοινού να προσβάλλει πράξεις ή παραλείψεις των αρμόδιων αρχών που βασίζονται σε νομοθεσία σχετική με το περιβάλλον (public law suits) (άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης Aarhus-μερική ενσωμάτωση στην ενωσιακή έννομη τάξη-άρθρο 13 της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη)-Δεν υπάρχει σχετική πρόβλεψη για τον προσδιορισμό του «εννόμου συμφέροντος»-Δεν μπορεί να προσδιορίζεται με τρόπο περιοριστικό

Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των φυσικών προσώπων για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-1

- ΔΕΕ C-570/13, Υπόθεση **Gruber**: οι "περίοικοι" μπορούν να συγκαταλέγονται στο "ενδιαφερόμενο κοινό" στον βαθμό που θα εκτεθούν σε κινδύνους ή οχλήσεις από την κατασκευή του σχεδιαζόμενου έργου ή θα θιχθεί το δικαίωμα της ιδιοκτησίας ή άλλα εμπράγματα δικαιώματά τους και ως εκ τούτου νομιμοποιούνται να προσβάλλουν την σχετική απόφαση για την μη διενέργεια εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
- ΔΕΕ C-529/15, Υπόθεση **Gerd Folk**: Οι κάτοχοι δικαιωμάτων αλιείας εντάσσονται στα πρόσωπα που θίγονται ή ενδέχεται να θιγούν από την μη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής ζημίας και ως εκ τούτου νομιμοποιούνται να προσβάλλουν την απορριπτική απόφαση της δημόσιας αρχής ως προς την μη λήψη μέτρων για την αντιμετώπισή της
- **Σημείωση**: Πρόκειται για ζητήματα που έχουν εγερθεί στο πλαίσιο συστημάτων υποκειμενικής ένδικης προστασίας (αυστριακό), που κυριαρχεί περιοριστική προσέγγιση

Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των φυσικών προσώπων για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-2

- **A. Υποθέσεις στο πλαίσιο εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας για την διασφάλιση της ποιότητας του ατμοσφαιρικού αέρα**
- α) **Νομολογία του ΔΕΚ** ήδη από την δεκαετία του ογδόντα (ΔΕΚ C-131/88, Υπόθεση *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*; ΔΕΚ C-340/96, Υπόθεση *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ηνωμένου Βασιλείου*)-Δυνατότητα των άμεσα θιγομένων να προσφεύγουν στα δικαστήρια για την διασφάλιση τήρησης των διατάξεων που θεσπίζουν οριακές τιμές εκπομπών στην ατμόσφαιρα και οι οποίες αποσκοπούν στην προστασία της δημόσιας υγείας
- **β) Μεταγενέστερες αποφάσεις του ΔΕΕ**
- **ΔΕΕ C-237/07, Υπόθεση *Janeczek***- Δυνατότητα προσφυγής στην δικαιοσύνη για την εκπόνηση βραχυπρόθεσμου σχεδίου για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης
- **ΔΕΕ Συνεκδικαζόμενες Υποθέσεις C-165/09-167/09, *Stichting Milieu***, - Αναγνώριση αμέσου αποτελέσματος στις διατάξεις των παρ. 1-4 του άρθρου 6 της Οδηγίας 2001/81 για τα εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών και δυνατότητα των θιγομένων να τις επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, για να αξιώσουν την εκπόνηση σχεδίων μείωσης των εκπομπών



Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των φυσικών προσώπων για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-3

- **ΔΕΕ C-404/13, Υπόθεση *Client Earth*** : οι θιγόμενοι από την μη τήρηση των οριακών τιμών του διοξειδίου του αζώτου σε ζώνη ή οικισμό κράτους μέλους μπορούν να προσφύγουν στα εθνικά δικαστήρια και ζητήσουν να υποχρεωθεί η αρμόδια αρχή να εκπονήσει σχέδιο για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης (σκέψη 56)
- **ΔΕΕ C-723/17, Υπόθεση *L. Craeynest et al*** : Οι άμεσα θιγόμενοι από την υπέρβαση των οριακών τιμών, οι οποίες θεσπίζονται στην Οδηγία 2008/50, μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια και να ζητήσουν να ελεγχθεί εάν η επιλογή χωροθέτησης των σημείων δειγματοληψίας για την μέτρηση συγκεκριμένων ατμοσφαιρικών ρύπων (π.χ διοξείδιο του θείου και του αζώτου) ήταν **ορθή-Αναγνώριση αμέσου αποτελέσματος στο άρθρο 7της Οδηγίας**

Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των φυσικών προσώπων για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-4

- **Β. Υποθέσεις στο πλαίσιο εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας για τα ύδατα**
- **ΔΕΕ C-197/18, Υπόθεση *Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland και λοιποί*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι οι θιγόμενοι από την μη λήψη των κατάλληλων μέτρων για την εφαρμογή της Οδηγίας 91/676 για την αντιμετώπιση της νιτρορρύπανσης γεωργικής προέλευσης και εν προκειμένω αυτοί, οι οποίοι δεν μπορούν να κάνουν «θεμιτή» χρήση των υδάτων συνεπεία της ρύπανσης, έχουν δικαίωμα να προσφύγουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, προκειμένου να αξιώσουν την λήψη των κατάλληλων και συμπληρωματικών μέτρων
- **ΔΕΕ C-535/18 Υπόθεση *IL and others v. Land Nordrhein-Westfalen*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι οι θιγόμενοι από την παραβίαση της θεσπιζόμενης στην Οδηγία-Πλαίσιο υποχρέωσης πρόληψης της υποβάθμισης της κατάστασης των υδάτων μπορούν να προσβάλλουν ενώπιον εθνικών δικαστηρίων την απόφαση με την οποία αδειοδοτείται έργο, το οποίο αναμένεται να έχει επιπτώσεις στους υδάτινους πόρους και να οδηγήσει σε υποβάθμισή τους

Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των περιβαλλοντικών ΜΚΟ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-5

- **ΔΕΕ C-263/08, Υπόθεση *Djurgården Lilla*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η ρύθμιση του Σουηδικού Κώδικα Περιβάλλοντος, σύμφωνα με την οποία δικαίωμα προσφυγής στην δικαιοσύνη για την προσβολή πράξεων που εκδίδονται στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων έχουν μόνον εκείνες οι ΜΚΟ, οι οποίες έχουν ασκήσει δραστηριότητα στην Σουηδία επί τρία τουλάχιστον έτη και έχουν ελάχιστο αριθμό μελών 2000 μέλη δεν ήταν συμβατή με το τότε ισχύον άρθρο της Οδηγίας ΕΠΕ (άρθρο 10^α), καθώς ερχόταν σε αντίθεση με τον σκοπό της διασφάλισης της ευρείας πρόσβασης στην δικαιοσύνη.
- **ΔΕΕ C-115/09, Υπόθεση *Trianel*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η διάταξη του γερμανικού νόμου για τα περιβαλλοντικά ένδικα βοηθήματα, σύμφωνα με την οποία οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να ασκήσουν παραδεκτά προσφυγή κατά απόφασης που αφορά την έγκριση σχεδιαζόμενου έργου σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, μόνον εφόσον μπορούν να επικαλεστούν την παραβίαση διατάξεων της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, οι οποίες αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος, **θεμελιώνουν ατομικά δικαιώματα δημοσίου δικαίου και είναι σχετικές με την προσβαλλόμενη απόφαση**, δεν ήταν συμβατή με το τότε ισχύον άρθρο 10^α της Οδηγίας ΕΠΕ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη.

Η νομολογία του ΔΕΕ για το έννομο συμφέρον των περιβαλλοντικών ΜΚΟ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα-5

- **ΔΕΕ C-243/15, Υπόθεση *Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Obvodný úrad Trenčín* (LZII):** Το ΔΕΕ αναγνώρισε ένα δικαίωμα συμμετοχής του «ενδιαφερόμενου κοινού» στην διαδικασία αδειοδότησης ενός έργου που πρόκειται να αδειοδοτηθεί σε προστατευόμενη περιοχή, το οποίο θεμελιώνεται στο άρθρο 6 παρ.3 της Οδηγίας 92/43 ερμηνευόμενο συνδυαστικά με το άρθρο 6 παρ. 1εδ. β' της Σύμβασης Aarhus. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το εν λόγω δικαίωμα συμμετοχής τυγχάνει δικαστικής προστασίας στο πλαίσιο της συνδυαστικής ερμηνείας του άρθρου 9 παρ. 2 της Σύμβασης με το άρθρο 47ΧΘΔ. **Συμπέρασμα:** Οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ μπορούν να προσβάλλουν τις αποφάσεις αδειοδότησης έργων στις προστατευόμενες περιοχές
- **ΔΕΕ C-664/15, Υπόθεση *Protect*:** Οι προϋποθέσεις για την διασφάλιση της δυνατότητας πρόσβασης στην δικαιοσύνη για την προσβολή πράξεων που θεμελιώνονται στην περιβαλλοντική νομοθεσία και εν προκειμένω στην νομοθεσία για την προστασία των υδάτων δεν θα πρέπει να διαμορφώνονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκλείονται εξ' αρχής ορισμένες κατηγορίες του "κοινού" και εν προκειμένω οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ από την δυνατότητα προσβολής των προαναφερθεισών πράξεων, καθώς υπό μια τέτοια εκδοχή το άρθρο 9 παρ.3 σε συνδυασμό με το άρθρο 47ΧΘΔ θα στερούνταν οποιασδήποτε πρακτικής σημασίας.



Η έκταση και η ένταση του ελέγχου στις περιβαλλοντικές διαφορές-Section C.3 της Ανακοίνωσης

- **Έκταση του δικαστικού ελέγχου (scope of review):** Συναρτάται με το εύρος των επιχειρημάτων που μπορούν να προβάλλουν οι προσφεύγοντες
- **Ένταση του δικαστικού ελέγχου (intensity of review):** Η έκταση και το βάθος του ελέγχου των νομιμότητας των σχετικών διοικητικών πράξεων ή παραλείψεων
- Άρθρο 9 παρ.2 της Σύμβασης Aarhus-Δικαστικός έλεγχος της διαδικαστικής και ουσιαστικής νομιμότητας των αποφάσεων, πράξεων (ή παραλείψεων) οι οποίες εκδίδονται μετά από τις διαδικασίες συμμετοχής του κοινού
- Άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ και άρθρο 25 της Οδηγίας για τις βιομηχανικές εκπομπές

Η νομολογία του ΔΕΕ για το εύρος των προβαλλόμενων ισχυρισμών και την έκταση του δικαστικού ελέγχου-1

- **ΔΕΕ C-115/09, Υπόθεση *Trianel*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι γερμανική νομοθετική ρύθμιση, η οποία δεν επέτρεπε σε περιβαλλοντικές ΜΚΟ να προβάλλουν, στο πλαίσιο προσφυγής κατά αποφάσεων που εκδίδονται στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την παραβίαση διάταξης η οποία απορρέει από το Δίκαιο της Ένωσης με την αιτιολογία **ότι ο εν λόγω κανόνας προστατεύει αποκλειστικά και μόνον τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου και όχι τουλάχιστον εν μέρει ατομικά δικαιώματα των μελών**, αντέβαινε στο τότε ισχύον άρθρο 10^α της Οδηγίας ΕΠΕ (σκέψη 50).
- **ΔΕΕ C-137/14, Υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Γερμανίας:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε, κατ' απόκλιση από την Γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα, ότι είναι συμβατή με το άρθρο 10^α της Οδηγίας ΕΠΕ, εθνική νομοθετική ρύθμιση (άρθρο 113 VwGO), σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων (φυσικό πρόσωπο) **μπορεί να προβάλλει παραδεκτά ισχυρισμό για την ακύρωση μιας διοικητικής πράξης, μόνον εφόσον με τον εν λόγω κανόνα παραβιάζεται ατομικό δικαίωμά του, καθώς η θέσπιση της εν λόγω προϋπόθεσης εντάσσεται στην διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη, εφόσον υπάρχει αντίστοιχη προϋπόθεση και για το παραδεκτό του ενδίκου βοηθήματος («παραβίαση ατομικού δικαιώματος»)**

Το ΔΕΕ στην Απόφασή του στην Υπόθεση *Trianel* αποσαφήνισε ότι στα «δικαιώματα» τα οποία δύνανται να προσβληθούν στα συστήματα υποκειμενικής ένδικης προστασίας, όταν φορείς τους είναι οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ, συμπεριλαμβάνονται υποχρεωτικά οι διατάξεις του εθνικού δικαίου, οι οποίες θέτουν σε εφαρμογή την νομοθεσία του Δικαίου της ΕΕ, καθώς και οι διατάξεις της ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, οι οποίες έχουν άμεσο αποτέλεσμα (σκέψη 48)

Η νομολογία του ΔΕΕ για το εύρος των προβαλλόμενων ισχυρισμών και την έκταση του δικαστικού ελέγχου-2

- **ΔΕΕ C-72/12 Υπόθεση Altrip:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι δεν ήταν συμβατή με το άρθρο 10^α της Οδηγίας ΕΠΕ, εθνική ρύθμιση η οποία περιόριζε την δυνατότητα προβολής ισχυρισμού για την παραβίαση διαδικαστικού κανόνα, **μόνον στην περίπτωση κατά την οποία δεν διενεργήθηκε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή προκαταρκτική εκτίμηση και όχι σε περιπτώσεις παραβίασης διαδικαστικών κανόνων, οι οποίοι σχετίζονται με την εν λόγω διαδικασία.**
- **ΔΕΕ C-72/12 Altrip και ΔΕΕ C-137/14 Επιτροπή κατά Γερμανίας:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η σχετική πρόβλεψη του άρθρου 46 VwVfG, η οποία θέτει ως προϋπόθεση για την προβολή ενός ισχυρισμού για την παραβίαση ενός διαδικαστικού κανόνα και την δυνατότητα ακύρωσης για τον λόγο αυτό την ύπαρξη *αιτιώδους συνάφειας* μεταξύ της διαδικαστικής πλημμέλειας και της διαμόρφωσης του περιεχομένου της πράξης, μπορεί να είναι συμβατή με την διάταξη της Οδηγίας ΕΠΕ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη (άρθρο 11), **μόνον εφόσον πληρούνται σωρευτικά οι ακόλουθες δύο προϋποθέσεις: α) το βάρος απόδειξης για την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας θα πρέπει να μετατεθεί από τον προσφεύγοντα στο οικείο δικαιοδοτικό όργανο και β) θα πρέπει να πρόκειται για ήσσονος σημασίας διαδικαστική πλημμέλεια**

Επίσης, το ΔΕΕ στην υπόθεση Επιτροπή κατά Γερμανίας αποφάνθηκε και για την συμβατότητα της δεύτερης προϋπόθεσης για την παραβίαση ενός διαδικαστικού κανόνα και την ακύρωση της διοικητικής πράξης, η οποία συνίσταται στο να πρόκειται για την παραβίαση κανόνα ο οποίος θεμελιώνει ατομικό δικαίωμα δημοσίου δικαίου. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η θέσπιση της εν λόγω πρόβλεψης εντάσσεται στην διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη, εφόσον έχει θεσπίσει αντίστοιχη προϋπόθεση για το παραδεκτό του ενδίκου βοηθήματος (παραβίαση ατομικού δικαιώματος δημοσίου δικαίου).

Η νομολογία του ΔΕΕ για το εύρος των προβαλλόμενων ισχυρισμών και την έκταση του δικαστικού ελέγχου-3

- **ΔΕΕ C-137/14, Υπόθεση Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Γερμανίας:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι δεν είναι συμβατή με το άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ εθνική νομοθετική ρύθμιση, η οποία επέτρεπε να προβληθούν παραδεκτά για την ακύρωση μιας πράξης, η οποία είχε εκδοθεί στο πλαίσιο της διαδικασίας για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή στο πλαίσιο της νομοθεσίας για τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις (κατ'ενσωμάτωση της Οδηγίας 2010/75) μόνον εκείνοι οι ισχυρισμοί, οι οποίοι είχαν προβληθεί κατά την διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης (Präklusion).
Διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι της ασφάλειας δικαίου
- **ΔΕΕ C-535/18 Υπόθεση *IL and others v. Land Nordrhein-Westfalen* :** το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι είναι συμβατή με το άρθρο 11 της Οδηγίας ΕΠΕ εθνική νομοθετική ρύθμιση, η οποία θέτει ως προϋπόθεση για την προβολή ισχυρισμού για την παραβίαση ενός διαδικαστικού κανόνα και την ακύρωση της διοικητικής πράξης το να έχει στερηθεί ο προσφεύγων ο οποίος είναι φυσικό πρόσωπο, την δυνατότητα συμμετοχής του στην διαδικασία στην έκδοση της πράξης, εφόσον το εθνικό δικονομικό σύστημα θέτει ως προϋπόθεση του παραδεκτού για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος την παραβίαση ενός ατομικού δικαιώματος δημοσίου δικαίου και πρόκειται για διαδικαστική πλημμέλεια που δεν είναι ικανή να μεταβάλει το περιεχόμενο της πράξης.

Σημειώνεται ότι και στην Απόφασή του στην υπόθεση Protect (C-664/15) το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι δεν είναι συμβατή με το άρθρο 47 ΧΘΔ και το άρθρο 9 παρ.2 της Σύμβασης Aarhus εθνική νομοθετική ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία χάνει την ιδιότητα του «μέρους» όποιος παραλείπει να προβάλλει τις αντιρρήσεις του κατά το στάδιο της διοικητικής διαδικασίας.

Η ένταση του δικαστικού ελέγχου και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ-1

- Το ενωσιακό δίκαιο δεν εμπεριέχει κάποια συγκεκριμένα κριτήρια για την ένταση του δικαστικού ελέγχου
- Υπάρχει πρόβλεψη στο άρθρο 9 παρ. 2 της Σύμβασης και στα άρθρα 11 της Οδηγίας ΕΠΕ και 25 της Οδηγίας 2010/75 για τον έλεγχο της **ουσιαστικής και της διαδικαστικής νομιμότητας των σχετικών πράξεων ή παραλείψεων**
- Επίσης, το άρθρο 6 παρ.3 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ θέτει εμμέσως ένα κριτήριο για την ένταση του δικαστικού ελέγχου, το οποίο συναρτάται με την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης
- Ως εκ τούτου, το θέμα ρυθμίζεται σε σημαντικό βαθμό από τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες και περιορίζεται από τις νομολογιακά διαμορφωθείσες **αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, καθώς και από το περιεχόμενο του άρθρου 47ΧΘΣ**
- Επίσης, ενώ σε σχέση με τον έλεγχο της **διαδικαστικής νομιμότητας** δεν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις μεταξύ των συστημάτων ένδικης προστασίας, για τον έλεγχο της **ουσιαστικής νομιμότητας** που συμπεριλαμβάνει και τον έλεγχο των πραγματικών περιστατικών, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάλογα με την διάκριση των συστημάτων

Το άρθρο 6 παρ.3 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ ορίζει ότι κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεόμενο ή αναγκαίο για τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής μπορεί να εγκριθεί από τις αρμόδιες αρχές, μόνον εφόσον αυτές βεβαιωθούν μετά από την διενέργεια της δέουσας εκτίμησης ότι το εν λόγω σχέδιο δεν θα επιφέρει δυσμενείς συνέπειες στην οικολογική ακεραιότητά της.

Η ένταση του δικαστικού ελέγχου και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ-2

- Το γενικό κριτήριο του ΔΕΕ για την ένταση του δικαστικού ελέγχου που διενεργούν τα εθνικά δικαστήρια στις ενωσιακής προέλευσης διαφορές (νομολογία στην υπόθεση Urbano C-120/1997, σκέψη 34) έχει ως βάση του την ένταση του ελέγχου που διενεργούν τα ενωσιακά δικαστήρια κατά τον έλεγχο των πράξεων των ενωσιακών οργάνων.
- Το ΔΕΕ έχει αποφανθεί ότι όπως και τα ενωσιακά δικαιοδοτικά όργανα, έτσι και τα εθνικά δικαστήρια δεν απαιτείται να προβαίνουν σε ένα πλήρη έλεγχο των πραγματικών περιστατικών και την αξιολόγησή τους από την αρμόδια εθνική αρχή, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που αυτή εμπεριέχει πολύπλοκες τεχνικές κρίσεις, καθώς η διοίκηση διαθέτει ένα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας, το οποίο υπόκειται σε περιορισμένο δικαστικό έλεγχο.
- Ο δικαστικός έλεγχος περιορίζεται συνεπώς στην ύπαρξη προδήλου σφάλματος εκτίμησης, στην τήρηση των διαδικαστικών κανόνων και στην αιτιολογία της πράξης

Η ένταση του δικαστικού ελέγχου και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ-3

- Ενα άλλο συναφές κριτήριο για την ένταση του δικαστικού ελέγχου έχει υιοθετηθεί στο πλαίσιο της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση **Earl Sussex (C-71/14)** : Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι κάθε εθνική διαδικασία δικαστικού ελέγχου των αποφάσεων εθνικών αρχών (σε σχέση με τον εύλογο χαρακτήρα του τέλους πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία) **πρέπει να παρέχει στο επιληφθέν δικαστήριο την ευχέρεια να εφαρμόζει αποτελεσματικά, στο πλαίσιο του ελέγχου της νομιμότητας της οικείας διοικητικής αποφάσεως, τις αρχές και τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης που ασκούν επιρροή** (σκέψη 58)
- Υιοθέτηση κριτηρίων πέραν αυτού του **προδήλου σφάλματος** για την ένταση του δικαστικού ελέγχου, έχουν υιοθετηθεί στις Αποφάσεις επί υποθέσεων που αφορούν την τήρηση της νομοθεσίας για τον έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης : α) **ΔΕΕ C-237/07 Υπόθεση Janeczek**, σκέψεις 46-47-έλεγχος του περιεχομένου των σχεδίων δράσης για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης β) **ΔΕΕ C-404/13 Υπόθεση Client earth**, σκέψη 57-έλεγχος του περιεχομένου των σχεδίων δράσης για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης

Η ένταση του δικαστικού ελέγχου και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ-4

- Υποθέσεις για την τήρηση των κανόνων για την ατμοσφαιρική ρύπανση και ένταση του δικαστικού ελέγχου (συνέχεια)
- γ) ΔΕΕ C-723/17, Υπόθεση L. Craeynest et al, σκέψεις 33, 46 και 52- Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι τα δικαστήρια κατά τον έλεγχο των αποφάσεων των αρμοδίων αρχών θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τον σκοπό για τον οποίο εκδόθηκε το σχετικό ενωσιακό νομοθέτημα και την ανάγκη αποτελεσματικής εφαρμογής του. Επίσης, θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο του δικαστικού ελέγχου η ακρίβεια των στοιχείων στα οποία βασίσει την απόφασή της η Διοίκηση, προκειμένου να ελεγχθεί η ορθότητα της επιλογής της.
- Διαφοροποιημένη είναι η νομολογία του ΔΕΕ για την ένταση του δικαστικού ελέγχου των πράξεων αδειοδότησης έργων ή δραστηριοτήτων, τα οποία υπόκεινται στην διαδικασία της δέουσας εκτίμησης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.3 της Οδηγίας για τους οικοτόπους λόγω του ουσιαστικού κριτηρίου αδειοδότησης (ήτοι το να μην καταλείπεται εύλογη αμφιβολία ως προς την μη πρόκληση επιβλαβών συνεπειών στην προστατευόμενη περιοχή λόγω της πραγματοποίησης του έργου)

Η ένταση του δικαστικού ελέγχου και η σχετική νομολογία του ΔΕΕ-5

- ΔΕΕ C-258/11, Υπόθεση *Peter Sweetman*; ΔΕΕ C-521/12, Υπόθεση *Briels and Others* : Το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να ελέγξει την πληρότητα, την ακρίβεια και τον επίκαιρο χαρακτήρα των στοιχείων, στα οποία βασίστηκε η δέουσα εκτίμηση, την τεκμηρίωση της επιστημονικής μεθοδολογίας, την πληρότητα των επιστημονικών αναφορών που χρησιμοποιήθηκαν, αλλά και την εξέταση όλων των παραμέτρων από την αρμόδια αρχή. Η εξέταση όλων των ανωτέρω είναι αναγκαία, προκειμένου να ελεγχθεί εντέλει εάν δεν καταλείπεται καμιά ορθολογική επιστημονική αμφιβολία (reasonable scientific doubt) σε σχέση με την μη πρόκληση επιβλαβών συνεπειών στην προστατευόμενη περιοχή, ώστε να είναι σύμφωνη η αδειοδότηση του έργου

Το δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα και η νομολογία του ΔΕΕ-Section C.4 της Ανακοίνωσης-1

- **A. Η σημασία της διασφάλισης προσωρινής δικαστικής προστασίας**
- **Απόφαση του ΔΕΕ στην Υπόθεση Krizán and others (C-416/10):** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας συμπεριλαμβάνεται αναμφίβολα στο δικαίωμα δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 15^α της Οδηγίας 96/61/ΕΚ.
- **B. Η δυνατότητα χορήγησης διαταγών (injunction) προς την διοίκηση**
- **Αποφάσεις του ΔΕΕ στις Υποθέσεις Client earth (C-404/13) και L. Craeynest et al (C-723/17):** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι το εθνικό δικαστήριο, εφόσον του επιβληθεί σχετικό αίτημα, μπορεί να λάβει κάθε αναγκαίο μέτρο έναντι της αρμόδιας αρχής. Ένα τέτοιο μέτρο είναι και να απευθύνει διαταγή (**injunction**) προς την αρμόδια αρχή, προκειμένου είτε να εκπονήσει σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης (ΔΕΕ C-404/13, σκέψη 58) είτε να της υποδείξει τα κατάλληλα σημεία χωροθέτησης των σταθμών μέτρησης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης (ΔΕΕ C-723/17, σκέψεις 49-53).

Το δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα και η νομολογία του ΔΕΕ-Section C.4 της Ανακοίνωσης-2

- **ΔΕΕ C-752/18, Υπόθεση *Deutsche Umwelthilfe*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε καταρχάς ότι παραβιάζεται το δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα στην περίπτωση, κατά την οποία η εθνική νομοθεσία οδηγεί σε μια κατάσταση, κατά την οποία μια αμετάκλητη δικαστική απόφαση παραμένει ανεκτέλεστη. Αποφάνθηκε επίσης ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να καταλήξει σε μια ερμηνεία των διατάξεων του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής η οποία να του επιτρέπει να λάβει αποτελεσματικά μέτρα καταναγκασμού, για να διασφαλίσει την εκτέλεση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης από την πλευρά των αρμοδίων εθνικών αρχών, όπως είναι εν προκειμένω οι χρηματικές ποινές μεγάλου ύψους που επαναλαμβάνονται ανά τακτά διαστήματα ή ακόμη και τα μέτρα προσωπικής κράτησης σε βάρος των δημόσιων λειτουργών, υπό την προϋπόθεση ότι το δίκαιο της ΕΕ του παρέχει τέτοια δυνατότητα ή του επιτρέπει να μη λάβει υπόψη συνταγματικούς κανόνες που απαγορεύουν την προσωπική κράτηση.

Το δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα και η νομολογία του ΔΕΕ-Section C.4 της Ανακοίνωσης-3

- Οι ειδικότερες πτυχές διαμόρφωσης του αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος
- **Η Απόφαση του ΔΕΕ στην Υπόθεση A. Flausch (C-280/18) για το ζήτημα της έναρξης της προθεσμίας μετά από προδικαστικό ερώτημα του ΣτΕ-** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι δεν είναι συμβατή με τα άρθρα 9 και 11 της Οδηγίας ΕΠΕ (άρθρο 19^α του Ν. 4014/2011) η πρόβλεψη της εθνικής νομοθεσίας, σύμφωνα με την οποία η προθεσμία για την άσκηση αίτησης ακυρώσεως κατά της ΑΕΠΟ για τα μέλη του "ενδιαφερόμενου κοινού" εκκινεί από την δημοσιοποίησή της στον ιστότοπο του Υπουργείου Περιβάλλοντος, εφόσον οι ενδιαφερόμενοι δεν είχαν ενημερωθεί επαρκώς για την διαδικασία αδειοδότησης σύμφωνα με τα αναφερόμενα στο άρθρο 6 παρ.2 της Οδηγίας ΕΠΕ (σκέψη 60).

Η «εγγύηση» του μη απαγορευτικού κόστους πρόσβασης στην δικαιοσύνη και η νομολογία του ΔΕΕ-

1

- Το άρθρο 9 παρ.4 Σύμβασης Aarhus και τα άρθρα 11 της Οδηγίας ΕΠΕ και 25 της Οδηγίας για τις βιομηχανικές εκπομπές αντίστοιχα θεσπίζουν την εγγύηση του μη απαγορευτικού κόστους πρόσβασης στην δικαιοσύνη για τις περιβαλλοντικές διαφορές
- Στην έννοια του κόστους περιλαμβάνονται όλα τα έξοδα τα οποία προκύπτουν από την συμμετοχή στην ένδικη διαδικασία (**ΔΕΚ C-427/07, Υπόθεση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, σκέψη 92**) σε όλα τα στάδια αυτής, συμπεριλαμβανομένου και του 2^{ου} και 3^{ου} βαθμού (**ΔΕΕ C-470/16, Υπόθεση North East Pylon**, σκέψεις 31-32)
- **ΔΕΕ C-260/11, Υπόθεση Edwards**: Η εγγύηση του μη «απαγορευτικού κόστους» έχει την έννοια ότι οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να μπορούν να ασκήσουν προσφυγή ή να συνεχίσουν μια ένδικη διαδικασία, χωρίς η ενδεχόμενη οικονομική επιβάρυνση να συνιστά εμπόδιο γι' αυτό

Η «εγγύηση» του μη απαγορευτικού κόστους πρόσβασης στην δικαιοσύνη και η νομολογία του ΔΕΕ-2

- **ΔΕΕ C-260/11, Υπόθεση *Edwards*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι οι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι οποίες ρυθμίζουν το κόστος πρόσβασης στην δικαιοσύνη στις περιβαλλοντικές διαφορές, θα πρέπει να είναι διαμορφωμένες κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να λαμβάνεται υπόψη η διττή στόχευση των ένδικων διαδικασιών στο πεδίο αυτό, η οποία συνίσταται αφενός στην προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών και αφετέρου στην προστασία του περιβάλλοντος αυτή καθ' εαυτή ως σκοπό δημοσίου συμφέροντος. Επίσης, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι η εκτίμηση σε σχέση με τον **απαγορευτικό ή μη χαρακτήρα** του κόστους πρόσβασης θα πρέπει να βασίζεται τόσο σε **υποκειμενικά κριτήρια**, όπως η οικονομική κατάσταση του προσφεύγοντος, οι πιθανότητες ευδοκίμησης του ενδίκου βοηθήματος, η πολυπλοκότητα της υπόθεσης όσο και σε **αντικειμενικά κριτήρια**, όπως ο ορθολογικός (μη υψηλός) χαρακτήρας του κόστους από αντικειμενική άποψη.
- **ΔΕΕ C-470/16, Υπόθεση *North East Pylon*:** Το ΔΕΕ αποφάνθηκε, κατ' απόκλιση από την Γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα, ότι η εγγύηση του «μη απαγορευτικού κόστους» εφαρμόζεται μόνον σε εκείνο το μέρος της προσφυγής που στηρίζεται στην παραβίαση των κανόνων για την συμμετοχή του κοινού.